

4. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьялар мәртебесі туралы: Қазақстан Республикасының Конституциялық 2000 жылғы 25 желтоқсандағы N 132 Заңы = О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан: Конституционный Закон РК: научное издание. - Алматы: Жеті жарғы, 2001. - 61 б.
5. Матузов Н.И. Мемлекет және құқық теориясы/Н.И. Матузов, А.В. Малько. Алматы : АйСан-Пресс, 2016. - 582 б.
6. Айтхожин К. Конституция бекіткен мемлекеттік биліктің біртұтастығы// Заң газеті, 2002, №4, 4 бет.
7. Көшім Д. Көппартиялық жүйенің көптігі// Ақиқат, 2004, №1, 14 б.
8. Қазіргі кезеңдегі құқықтық мемлекет және адам құқығы: ғылыми еңбектер жинағы; құраст. А.В. Турлаев. - Қарағанды: Tengri, 2015. - 215 б.
9. Қазақстан Республикасының қаржы құқығы: оқу құралы / С.С. Капсаямова, А.М. Тасова, М.Г. Хамзина. - Алматы: Эверо, 2014. - 431 б.
10. Каженова А. Защита собственности – дело государственное// Вестник Мин. Юстиции, 1996, №9, С.27.
11. Назарбаев Н.А. Басты міндет – экономиканы өркендету арқылы халықтың тұрмысын жақсарту// Егеменді Қазақстан, 2003, №318, 2бет.
12. Қазіргі кезеңдегі құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам / Қарағанды мемлекеттік ун-ті; құраст. А.В. Турлаев. - Қарағанды: TENGRI, 2015. - 248 б.
13. Құдайқұлов М. Адамдық қасиеттің ең негізгісі не: қабілет пе, білімдік пе, мамандық па?// Ақиқат, 1993, №10, 24 бет.
14. Егеменді Қазақстанда құқықтық және саяси жүйенің дамуы: сб. науч. тр. / Қарағанды мемлекеттік ун-ті; рец.: М.Н. Абдикеев, А.Т. Кабжанов. - Қарағанды: ГЛАСИР, 2011. - 213б.
15. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы / У.Ш. Шапақ, Ж.Р. Темірбеков, С.Т. Молдабекова. - Астана: Форма плюс, 2015. - 265 б.

ҒТАМР 10.07.01

ҚОҒАМДЫҚ САЯСИ ЖҮЙЕНІ ЖАҢҒЫРТУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ НЕГІЗДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Е.И. ИСИБАЕВА, А.С. ТУКЕШОВА

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Аңдатпа. Қоғамның саяси жүйесін жаңғырту - ол белгілі бір жағдайлардағы саяси қызметтерді атқарушы үкіметтік және мемлекеттік емес әлеуметтік топтардың жүйесі арқылы айқындалады. Сыртқы және ішкі

саясаттың жүзеге асуын қамтамасыз ететін, әлеуметтік топтардың мүдделерін қалыптастыратын, қорғайтын бұл саяси жүйе ұғымы. Қазіргі таңда біздің мемлекетіміз, жалпы қоғамымыз өз дамуының түбегейлі жаңа сатысында. Мемлекеттігіміздің, тәуелсіздігіміздің негізін қалап, қуатты нарықтық экономика құрған соң алдымызға өмір сапасы жоғары, бәсекеге лайықты ең дамыған елдер қатарына қосылу міндеті тұр. Бүгінгі күн тәртібіндегі ең басты міндеттердің бірі ретінде саяси саланы реформалау. Демократия - әлемнің өркениетті елдерінің таңдауы, яғни біздің де таңдауымыз. Тепе-тең әрі демократиялық саяси жүйе ғана Қазақстанды модернизациялау жөніндегі міндеттерді орындай алады деген ойдамыз.

Түйін сөздер: Саяси жүйе, ел, мемлекет, мемлекеттік құрылым, саяси жаңғырту, құқықтық мемлекет.

Аннотация. Модернизация политической системы общества осуществляется через систему правительственных и негосударственных социальных групп, выполняющих в определенных условиях политические функции. Понятие политической системы означает обеспечение реализации внешней и внутренней политики, формирующей и защищающей интересы социальных групп. В настоящее время наше государство, общество в целом находится на принципиально новой стадии своего развития. После основания нашей государственности, независимости и создания мощной рыночной экономики перед нами стоит задача войти в число наиболее развитых и конкурентоспособных стран с высоким качеством жизни. Одной из главных задач сегодняшней повестки дня является реформирование политической сферы. Демократия - выбор цивилизованных стран мира, т.е. и наш выбор. Мы полагаем, что только сбалансированная и демократическая политическая система сможет выполнять задачи по модернизации Казахстана.

Ключевые слова: Политическая система, страна, государство, государственное устройство, политическая модернизация, правовое государство.

Annotation. Modernization of the political system of society - it is determined by a system of government and non-state social groups performing political activities under certain conditions. This is the concept of a political system that ensures the implementation of foreign and domestic policy, forms and protects the interests of social groups. Today, our state, our society as a whole, is at a fundamentally new stage of its development. After laying the foundations of our statehood, independence and creating a strong market economy, we have a task to become one of the most developed countries with a high quality of life and a competitive one. One of the main tasks on today's agenda is the reform of the political sphere. Democracy is the choice of civilized countries of the world, that is, our choice. We believe that only a balanced and Democratic political system can fulfill the tasks of modernization of Kazakhstan.

Key words: Political system, Country, State, state structure, political modernization, legal state ,

Қазақстанның саяси стратегиясы ұлттық және халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізі болып табылады. Жоғарғы заңды күші бар, өзінің саяси және экономикалық жүйесін басқаратын, мемлекеттік органдар, сот, әкімшілік, сайлау жүйесі, азаматтардың негізгі құқықтары, міндеттері мен еркіндіктерін ұйымдастыру мен жүзеге асыру қағидаларын белгілейтін негізгі заң - 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылғы 7 қазандағы № 284-1 Қазақстан Республикасының Заңымен, сондай-ақ 2007 жылғы 21 мамырдағы № 254-III өзгертулерімен және толықтыруларымен толықтырылды. Қазақстан Республикасының Конституциясы тұрақтандырушы рөл атқарады, қарама-қайшылықтарды шешуге және қоғамды жаңартуға ықпал етеді, құндылықтарды қайта бағалауды ынталандырады, жаңа мемлекеттік

құрылымдардың кристалдану сәтін жеделдетеді және ұлттық және халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызды фактор болып табылады. Тұңғыш Президентіміздің Қазақстан халқына «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» Жолдауында: «Біздің ортақ жетістіктеріміз саяси жүйені одан әрі жаңғырту және демократияны дамыту бойынша жүйелі көп векторлы жұмысқа өтуге мүмкіндік береді». Жолдауда айтылғандай, саяси жаңғырту мемлекеттік, саяси және әлеуметтік институттарды реформалауға бірыңғай, тұтас тәсіл болып табылады. Бұл көзқарастың мәні Батыс демократиясының дәстүрлері мен қағидаттарына және Оңтүстік-Шығыс Азияның алдыңғы қатарлы мемлекеттерінің тәжірибесіне, біздің көпұлтты және көпконфессиялы халықтардың дәстүрлеріне сәйкес Қазақстанның одан әрі демократизациясы. Қазақстан Республикасының саяси жаңғыртылуы - саяси жүйенің қазіргі заманға сай өзгеруі, әлеуметтік үдерістерді демократияландыру, халықтың үкіметке қатысуы, сондай-ақ азаматтық қоғамды қалыптастырудағы қоғамдық-саяси өзгерістер. Саяси жаңғырту - заңмен кепілдендірілген және практикалық саяси қатынастардың динамикасына енгізілген саяси субъектілер қызметінің барлық кешенін жетілдірудің кешенді және үздіксіз процесі [1,16]. Саяси жаңғырту үдерісінің қажеттілігі халықаралық қатынастардың жаһандану тенденциясымен байланысты.

Көптеген елдер саяси жүйені демократияландыру жолына кірді және оның жаңаруының түрлі кезеңдерінде. Әрине, әр ел өзінің жеке саяси тарихын, өз дәстүрлерін, саяси мәдениетін және ұлттық ерекшеліктерін бар. Қазақстан тек қана саяси жаңғыртудың және әлеуметтік қатынастардың трансформациясының ұзақ жолымен кездеседі. Саяси жүйелерді трансформациялаудың жинақталған тәжірибесі саяси жүйенің тұрақты өзгеруінің дұрыстығын мұқият талдауға мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасының Конституциясы тұтастай заманауи қазақстандық қоғам дамуының үдерісіне және динамикасына сәйкес келетінін және мемлекеттің жұмыс істеуі тұрақтылығын қамтамасыз ететін және сыртқы және ішкі әсерге жауап беретін икемді саяси жүйеге ықпал ететінін атап өткен жөн. Сонымен қатар, демократиялық басқарудың қарапайым қабілеті талап етілмейді, бірақ демократияны қалыптастыруға қабілетті және онда өмір сүруге қабілетті саяси мінез-құлықтың нақты мәдениетін үйрену. Демек, Конституцияны жаңғырту үдерісі сөзсіз, себебі қазіргі заманғы саяси процестердің серпінділігі - әлеуметтік дамудың басым бағыттары және қазақстандық қоғамның прогресі. Қазіргі заманғы саяси процестердің динамизмі қазіргі заманғы лидерлердің қалыптасуының маңызды рөлімен анықталады. Халықаралық қатынастар мен жаһандану жағдайында әлемдегі көшбасшылықты дамытудағы жаңа үрдістер байқалады. Ұлттық көшбасшылар жаһандық проблемаларды елеусіз қалдыра алмайды, олар өздерінің ішкі саясаттарын жаһандық үдерістің ажырамас бөлігі ретінде қарастыруы керек [2,4].

Бейресми көшбасшылардың рөлі мен ықпалы артып, саяси, экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешуде көшбасшылардың қызметіне шоғырлануда. Саяси басшылықтың билік шекаралары өкілеттігін бөлу жүйесін жақсарту және азаматтық қоғам шекарасын кеңейту арқылы азаяды. Күшті үкімет оңай диктатура (авторитарлық немесе тоталитарлық) болуы мүмкін. Азаматтардың қоғамды басқаруға шынайы қатысуы, мемлекеттік билікті тиімді басқару үшін экономикалық, құқықтық, әлеуметтік және идеологиялық негіздерді құру жалғыз мүмкін. Жаңғыртылған саяси жүйедегі қозғалыс тоталитарлық және постократиялық режимдегі елдерде әртүрлі.

Жаңартылған жүйеге көшудің әлемдік тәжірибесі жаңартатын қоғамды теориялық және тәжірибелік қызметке айтарлықтай жеңілдететін біліммен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қоғамның барлық түрлері демократиялық саяси жүйелерді қалыптастыра алмады, өйткені қоғамнан бір түрден өзгеше әлеуметтік сипаттағы қоғамға еркін көшу мүмкін емес. Қазақстан Республикасының демократиялық жүйесі толық болмаса, ол мемлекеттік құрылымдарда емес, қоғамдық өмірдің кейбір салаларында ғана рұқсат етіледі.

Қоғамының саяси жүйесінің институционалдық негізінің құқықтық реттелуі

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, демократиялық жүйе қоғамның өзі, демократиялық бұйрықтар мен институттар, сондай-ақ саяси билік, мәдениет пен мораль нормалары арқылы кепілдік береді. Барлық өркениеттердің тарихи тәжірибесін ескере отырып, саяси жаңғыртуға көшу әрқашан өзін-өзі ақтайтын демократиялық нормаларды, процедуралар мен қағидаттарды енгізу арқылы ұдайы және мақсатты түрде жеделдетілуге тиіс. Саяси модернизация - бұл сән-салтанат емес, керісінше, қандай қоғамды жаңартып отырғаны үшін сөзсіз тарихи қажеттілік.

Саяси жаңару процесі құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуы, барлық азаматтардың және мемлекеттік органдардың заң алдындағы нақты теңдіктің, сондай-ақ қоғам мен азаматтардың сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтан қорғауымен қатар жүруі тиіс. Саяси жаңғырту мемлекеттік басқару жүйесін реформалаудың негізін құрайды, атап айтқанда, үкімет пен әкімшілендіру жүйесін орталықсыздандыру үдерісі. Орталықсыздандыру мемлекеттік басқарудың әртүрлі деңгейлерінің рөлін, жауапкершілігін және беделін қайта қарау және өзгерту сияқты мемлекеттік тиімділікті қамтамасыз етудің бір әдісі болып табылады. Өз кезегінде орталықсыздандыру саяси, экономикалық және әкімшілік жүйені демократияландыруға бағытталған. Процестің дамуын жеделдету, орталықсыздандыру уақыт талабы болды және, әрине, саяси жаңғыртудың берік негізін қалыптастырады.

Қазақстан Республикасының орталықсыздандыру тұжырымдамасы келесі негізгі қағидаларға негізделуі керек деп есептейміз: а) түрлі деңгейдегі мемлекеттік органдар арасындағы функциялар мен міндеттердің ауқымын тиімді бөлу; б) жергілікті өзін-өзі басқару органдарының жұмыс істеуі үшін негізгі шарттарды құру; в) демократиялық мемлекетті басқару үшін негіз ретінде жергілікті өзін-өзі басқаруды енгізу. Заманауи мемлекеттерде заң үстемдігін қалыптастыру кезінде, бірінші кезекте, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғаларға қатысты «заңмен тыйым салынған барлық нәрсе рұқсат етіледі» принципі тән және маңызды болып табылады. Алайда бұл принципті ақылмен қолдану керек. Ол саяси және құқықтық мәдениеттің белгілі бір деңгейінің болуы, өзінің жеке және ортақ мүдделерін өзара байланыстыру қабілеттілігін және жалпы қабылданған мінез-құлық стандарттарын сақтауды болжайды. Заңдар бәрінің сөзсіз орындалуы тиіс: билеуші және бағынушы. Заңды мемлекет белгілі бір мағынада - заңның жай-күйі. Осы анықтамалар арасында сіз теңдік белгілерді қоюға болады. Бұл үшін қоғамдық қатынастардың барлық қатысушыларының дәл және толық сақталмауының тән талабы нақты заңдарды сақтау болып табылады.

Құқық үстемдігі мемлекеттің және жеке тұлғаның өзара жауапкершілігін дәйектілікпен жүзеге асыруды көздейді [3,4]. Авторитарлық саяси режимдегі мемлекеттерде азаматтың мемлекет алдындағы жауапкершілігі басым. Құқықтық тұрғыда мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар өз құқықтары мен бостандықтарын бұзған жағдайда азаматтарға жауап береді. Адамның адаммен өзара әрекеттесудегі заңдылықтары оның өмірін, денсаулығын, ар-намысы мен қадір-қасиетін, еркіндігін қамтамасыз етеді және қорғайды; бюрократия, аймақтық, ведомстволық сияқты жағымсыз құбылыстармен күресудің құралы болып табылады. Құқықтық мемлекеттіліктің негізі - адамның құқықтары мен бостандықтары. Басымдық қағидасы - заң үстемдігінің қағидалары. Құқықтық мемлекеттің жоғары құндылығы - бұл еркіндікті іздестіру жолында пайда болған және өз кезегінде осы еркіндіктің кепілі болуға ұмтылады. Заң үстемдігінің мақсаты - адамның бостандығының шектеулерін қамтамасыз ету, заңмен белгіленген еркіндік саласындағы бұзушылыққа жол бермеу, заңға негізделмейтін күш қолдану шараларын қолдануға тыйым салу. Әлемдік саяси үрдістің қазіргі заманғы үрдістері қазіргі заманғы құндылықтар мен нормаларды қалыптастыру мәселелерін барынша күшейтеді. Ең соңғы уақыт жабық режимде өмір сүруге мүмкіндік бермейтін өнертабыстар мен прогреске байланысты болды. Белгіленген нұсқаулықтарға негізделген саясат қоғамның одан әрі дамуына елеулі кедергі болып табылады. Қазіргі қоғамдастықтар бір дилеммадан тұрады: немесе бірінші кезекте тұру немесе артта қалған және тиімсіз жүйелерде қалу. Осы және басқа да тұжырымдамалық мәселелер жаңғырту теориясының жазықтығында жатыр. Саясаттың қазіргі заманғы саяси

ғылымдарында әртүрлі зерттеушілер модернизация процесінің өзіндік ерекшелігін қалыптастырады.

Кейбір дамушы елдерде туындаған қиындықтарға қарамастан, саяси уақыт, тәжірибе және алынған нәтижелер туралы тексерілген бұрыннан бар нормалар мен құндылықтардан бас тартуға болмайды. Модернизацияның мақсаты бұрынғы қалпында қалады: қазіргі заманғы қоғамға көшу априори. Бұл трансформацияның, логиканың және жүзеге асырудың әдістерін қолда бар объективті-субъективті факторларға байланысты әрбір нақты жағдайда өлшеу керек. Жаңғырту теориясының авторларының бірі У.Мор, оны «дәстүрлі немесе заманауи қоғамның трансформациясы» деп анықтайды, оның нәтижесінде батыс әлемінің дамыған елдерін сипаттайтын қоғамдарда осындай технологиялар мен қоғамдық ұйымдардың тиісті түрлері дамиды болады [4,3].

Жаңғырту процесі, әрине, Батыс құндылықтарын қалыптастыруды ғана емес, қоғамның алға қарай және барлық салаларда алға жылжуына ықпал етеді. Мәселен, демократияның қалыптасуына жаңа саяси жағдайларды ғана емес, сондай-ақ экономикалық тұрғыдан алғанда нарықтық экономика қажет болғандықтан алғышарттар қажет; мәдениет, өйткені өте маңызды прогрессивті мәдени преференцияларды қалыптастыру өте маңызды, жеке тұлғаның, жеке тұлғаның рөлін түсіну және т.б. Егер осы факторлардың бәрі байқалса, онда өтпелі қоғам өзінің дамуының жоғары деңгейінде тұр. Саяси ғалымдар Г. Алмон, Дж.Пауэлл, С.Стром және Р.Далтон «Әлемдік және әлеуметтік құндылықтарды өзгерткен мәдени дамудың негізгі үрдісі жаңғырту болып табылады» .

Жаңғырту үрдісі жаңа елдердің әлемдік саяси кеңістіктің дамыған қоғамдарымен бірдей даму жолында болуын қалайды, бұл өз кезегінде құндылықтар ғана емес, қазіргі заманғы өркениеттердің пайдасы да барынша орынды болуымен байланысты. Қазіргі заманға көшуді бастаған қоғамдарда жеке адамның, топтардың, топтардың, сыныптардың мүдделері мен қажеттіліктері барған сайын күрделі және зайырлы болып келеді. Дамудың әрбір жаңа кезеңі жаңа қажеттіліктердің пайда болуына ықпал етеді және сонымен бірге, одан әрі дамытуды талап ететін жаңа мүмкіндіктерді ашады. жаңартулар.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы қоғамда тек жеке және қоғамдық мүдделерді саралап қана қоймай, олардың үйлесімді әрекеттесуін байқауға болады. Біреуі екіншісін жоққа шығармайды. Таңдау еркіндігіне саяси ұйымның өзі кепілдік береді.

Қазіргі заманғы қоғам біртекті емес, біртектес емес, онда ұқсастықтар мен айырмашылықтар бар, бірақ сонымен бірге олар тиімді түрде өмір сүреді. Керісінше, дәстүрлі қоғам айырмашылықтардың жоқтығын немесе жеке басын бағындыруды білдіреді. Осы ұйымның кейбір артықшылықтарына қарамастан, көп жағдайда қазіргі заманғы

құндылықтардан әлдеқайда төмен. Демократияландырудың жаңа толқынына алып келген бүгінгі саяси үрдістер жабық жүйелердің бар болуына елеулі кедергі келтіреді.

Құқықтық мәдениеттің жеке деңгейін көтеру проблемаларын азаматтардың құқықтық білім беру, қазақстандық қоғамдағы ұғымдарды, қағидаларды игеру және заңды құбылыстардың мәнін түсіну мақсатында азаматтарды құқықтық тәрбиелеу бойынша мақсатты шаралар көмегімен шешу керек. Сонымен қатар, Қазақстан заңнамасының талаптары дерексіз емес, нақты өмірде және қызмет барысында халықтың нақты әлеуметтік мүдделеріне және қажеттіліктеріне сәйкес игеріледі.

Қазақстандық нарықта нарықтық экономикаға көшу кезінде құқықтық ақпараттың тауар ретінде қаралу тенденциялары бар. Сонымен бірге Қазақстандағы заңнама мен мәдениеттің өзара әрекеттестігі елдегі және оның ортақ, саяси, діни және құқықтық мәдениетінде ойластырылуы керек [5,186].

Қазақстанның бостандықпен қарым-қатынасы мәселесі мұқият зерттеу тақырыбы болуы тиіс. Қазақстандағы қазіргі жағдай халықтың көпшілігінің қоғамдық-саяси пассивтілігінің өсуі және радикалды азшылықтың белсенділігі арқылы бір мезгілде сипатталады. Парадокс келесідей. Демократия еркіндікті ұстап тұру, тиранияны шектеу және массаны таңдауды қолдауға ұмтылады. Жеке адамның еркіндігі әлеуметтік мақсаттар мен құндылықтарды кеңінен мақұлдамай, мүмкін емес қоғамды қажет етеді. Осылайша аморфтық демонстрациялар мен бақыланатын республика арасында ауытқулар бар.

Азаматтық қоғам мүшелерінің еркіндігі мен тәуелсіздігі қалай қамтамасыз етілді? Бұл адамның экономикалық еркіндігі, яғни, кез-келген меншік нысаны негізінде шаруашылық қызметпен айналысу қабілеті. Бұл тұтыну еркіндігі мен жеке меншіктің қол сұғылмауын қамтиды.

Қазақстан бүгінде ортақ өркениет процесінің барлық негізгі қайшылықтарын бұзады. Не болып жатқан оқиғалардың ауырлығы Қазақстанды өз мүдделерін іске асырудың заңды талаптары мен жаңарудың толық еместігімен байланысты. Қазақстанның құқықтық, әлеуметтік-саяси жүйесіндегі жеке құқықтары мен бостандықтарының еуропалық принциптерін бейімдеу бұл үдерісті ресімдеуге және соның салдарынан қарама-қайшы үрдістерді күшейтуге әкеледі. Себептерді іздестіру бізді экономикалық және әлеуметтік-саяси жаңғыртудың векторы туралы ғана емес, сондай-ақ іргелі ұлттық заңдық құндылықтарды сақтай отырып, Қазақстанның құқықтық мәдениетін жаңғырту туралы да қалыптастырмау проблемасына алып келеді.

Қазақстан реформаларының қазіргі кезеңінде саяси жүйе қоғам мен мемлекет, экономикалық, технологиялық, әлеуметтік-мәдени өмір салтын жаңартудың маңызды құралы болып табылады. Өз кезегінде, саяси жүйені жаңғыртудың өзі мемлекет тарапынан

жүргізіліп жатқан құқықтық саясатты конституциялық реттеуде қарауды және жүйелі түрде көрінуді талап етеді. Саяси жүйе саяси және басқа да қазіргі заманғы қоғамдағы өмірдің барлық салаларын ұйымдастырудың іргелі нысаны болып табылады. Қазіргі әлемдегі көптеген елдерде кездесетін әлеуметтік жүйе, ең алдымен, олардың саяси құрылымдарының сипатымен ерекшеленеді. Саяси жүйелер теориясы саясат ғылымындағы басты орынның бірін алады. Саяси жүйенің талдауы саясаттың өзара байланысты құрамдас бөліктерінің әлеуметтік шындық ретінде нақты ашылу жолымен жүруге мүмкіндік береді. Бұл саяси мүдделерді және саяси қарым-қатынастарды жүзеге асырудың пәндік-практикалық нысандарын және тәсілдерін нақтылауға мүмкіндік береді. Саяси жүйені зерттеу саяси өмірдің эмпирикалық әлеуметтанулық зерттеулеріне сәйкес келетін тұжырымдамалар мен сипаттамаларды дамытуға түрлі аспектілерді теориялық тұрғыдан қарауға мүмкіндік береді. Саяси жүйелердің теориясын меңгеру басшылық кадрларды даярлауда маңызды методологиялық және практикалық маңызды болып табылады, өйткені ол олар қоғамды реформалаудың қазіргі проблемаларын түсінуге ғылыми көзқарастармен қамтамасыз етеді. Саяси өмірдің күрделілігі мен көп қабатты болуына байланысты саяси жүйенің функциялары әртүрлі.

Мемлекет - саяси өмірдің маңызды субъектісі [6,42]. Жоғарыда айтылғандай, саяси ережелер өмір сүру ережелерін анықтайтын мемлекет осы ережелерді сақтауға жауапты және бұл ережелер өзгергенде соңғы сөз болған мемлекет. Қазіргі заманғы мемлекеттің дамуында екі өзара байланысты бағыт бар [7,15]. Біріншісі - мемлекеттің қоғамдағы рөлін күшейту, мемлекеттік аппарат пен оның құрылымдарының өсуі. Екінші үрдіс - әдептілік, біріншісіне қарама-қайшы және мемлекеттік биліктің шектелуіне, оның мемлекеттен басқа саяси және саяси емес құрылымдарға кетуіне байланысты. Қазақстанның даму жолы - бұл эволюциялық жол, озық экономикалық реформалар қоғамды саяси ырықтандыру арқылы дәйекті түрде қолдау тапты. Конституцияға енгізілген түзетулерді жүзеге асыру Қазақстанның саяси тұрақтылығымен танылған экономикалық жетістіктерін күшейтеді. Жалпы, конституциялық реформа төрт бағытты қамтиды:

- * Парламенттің өкілеттігін кеңейту;
- * Ел өміріндегі саяси партиялардың рөлін айтарлықтай арттыру;
- * Сот жүйесін жетілдіру және адам құқықтарын қорғау жүйесін нығайту.
- * Мәслихаттар атқаратын функцияларды жергілікті өзін-өзі басқаруды нығайту.

Қазақстан әлі жеткілікті партиялық жүйе мен азаматтардың саяси мәдениетін дамытпады [8,21]. Қазақстанның саяси жүйесін дамытудың логикасы парламенттік сайлаудың нәтижесі бойынша саяси партиялардың үкімет құру қажеттілігіне әкеледі. Тиімді

партиялық жүйені құрудың әртүрлі нұсқаларының ішіндегі қазіргі жағдайдағы ең ықтимал - басым партиясы бар партиялық жүйенің үлгісі. Қазақстан үшін аргентиналық саяси талдаушы Гильермо О'Доннелдің демократияны жою туралы ескертуі маңызды.

Бірақ демократияның жаулары баяу аяқтау үшін неғұрлым нәзік және қауіпсіз жұмыс істейді. Біртіндеп және түсініксіз демократиялық еркіндіктердің, кепілдіктер мен процестердің эрозиясы орын алады. Сонымен қатар, демократияны қайтыс болған деп жариялаудың нақты күнін көрсету мүмкін емес. Кездейсоқ тұншығып кету кезеңін ғана ескере отырып, кез-келген күш-жігердің арқасында, ішкі және шет елдердегі демократиялық тұлғалар бір-біріне қарсы күресу мүмкіндігін жоғалтқан кезде, әр қадам өз күштерін толық жұмылдыру үшін жеткіліксіз болып көрінген. Баяу өлім қулық-сұмдық: зорлық-зомбылық пен онымен бірге жүретін репрессия кенеттен қайтыс болған жағдайда болуы мүмкін, бірақ өліп бара жатқан демократия тұрақты ішкі және халықаралық легитимділік талаптарын жасыра алады, бұл өз кезегінде тиісті және уақтылы ішкі және халықаралық шаралар [9,54].

Жоғарыда айтылғандардан, саяси және құқықтық режимдердің табиғатын, мәні мен мақсатын, олардың әр түрлілігі мен өзара әрекеттесуін жан-жақты зерделеу заң шығару мен құқық қолдану тәжірибесіне маңызды. Оларды мұқият талдау мемлекеттік-құқықтық реттеу тетігін жетілдіруге, оның тиімділігін арттыруға айтарлықтай ықпал ете алады. Болашақта бұл мәселе қазақстандық заң ғылымының маңызды бағыттарының бірі болуға арналған.

Қоғамның жалпы саяси жүйесінде қоғамды (бірінші кезекте оның мемлекеттік) билігін қоғамда жүзеге асыру үдерісінде мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар арасындағы өзара іс-қимыл жүйесі ретінде анықталуы мүмкін. Саяси жүйенің конституциялық негізі осы мемлекеттегі бүкіл билік жүйесі құрылатын бастамаларды (принциптерді) құрайды [10,7]. Бұл принциптер биліктің және оның көзінің, мемлекеттік органдардың құрылымының негіздерін, саяси жүйе субъектілері арасында өкілеттіктердің бөлінуін және т.б. негіздерін білдіреді. Саяси жүйенің қоғамды басқарудағы ең орталық буыны - мемлекет. Біріншіден, ол саяси жүйенің билігін, мүдде- мақсатын іске асыратын ең негізгі аппараты. Саяси жүйенің даму заңдылықтары дегеніміз - қоғам өмірінің әр кезеңінде саяси - әлеуметтік құбылыстардың бірлесіп саяси жүйесінің объективтік, тұрақты даму процесінің заңдылықтарына айналуы. Қазақстанда саяси партиялардың, қоғамдық қозғалыстардың құрылуы қоғамның әр түрлі топтарының мүдделеріне бірдей назар аудара отырып, нақты әлеуметтік құрылымды құрудың шеруін байқатты [11,57]. Қоғамдағы маргиналды топтардың басым болуы құрылымдардың сараланған салаға саралану процесін енгізеді. Көптеген партиялар мен қозғалыстар осы ұйымдардың көшбасшылығын қоспағанда, шын мәнінде ешкімді көрсете алмайды, сондықтан еліміздегі саяси өміріндегі олардың салмағы өте шектеулі. Әлеуметтік топтар мен топтардың нақты мүдделерін білдіретін дербес саяси

институттарды қалыптастыру процесі жылдам болуы мүмкін емес, бірақ табиғи мөлшерде болуы керек. Саяси үдерістің табыстылығы үшін барлық саяси күштердің, қоғам мен үкіметтің өзара әрекет етуінің тиімді өзара әрекеті қажет. Бірақ саяси жүйенің айтарлықтай ерекшелігі саяси партиялардың салыстырмалы салмағы, олардың қоғамға және тұтастай билікке шамалы әсері болды [12,78]. Бұл ерекшеліктер саяси құрылым мен мәдениет негіздерінің арасындағы қайшылықтардың болуын көрсетеді.

Қазақстан Республикасының саяси жүйесін демократияландыру негіздері

Қорытындылай келе, келесі қорытынды жасалуы мүмкін: біріншіден, Қазақстан Республикасының құқықтық мәдениетін жаңғырту елдегі әлеуметтік-құқықтық прогрестің моральдық-саяси негізін қалыптастыратын бастапқы анықтамалық идеялар, талаптар мен көзқарастар; екіншіден, Қазақстан Республикасының құқықтық мәдениетін жаңартудың тиімділігі негізгі талап - қоғамның және жеке тұлғаның әлеуметтік-құқықтық өмірінің сапасы мен деңгейі [13,21]. Қазақстанның құқықтық мәдениеті экономикалық еркіндік саяси бостандықпен қамтамасыз етіледі. Демократия - бұл тек қана саяси нарықтық емес, сонымен қатар әр адамның азамат ретінде әрекет ету қабілеті [14,11]. Өздерінің идеялары мен мүдделерін қоғамдық өмірге негіз қалайтын заңдармен байланыстыру. Ал Бүгін Қазақстанда азаматтық қоғамның элементтері бар, бірақ еркіндікті түсіну моральдық-құқықтық нормаларға қатысы жоқ. Керісінше, еркін адамның өзі ғана жауап беретініне сенімділік бар. Бұл әлеуметтік анархияның және антагонисттік үрдістердің одан әрі стратификациясына әкеледі. Төменгі деңгейдегі саяси бәсекелестік партиялық жүйеге деген сенімді нығайтуға және партиялардың сайлаушылар алдындағы жауапкершілігін арттыруға көмектеседі [15,66]. Оларды азаматтарымыздың күнделікті өміріне жақындату керек. Бұл демократиялық үкіметті нығайтудың тағы бір қадамы, оның басты міндеті біздің халқымыздың лайықты өмірі. Жоғарыда айтылған саяси көзқарастар кейіннен конституциялық нормаларға және қолданыстағы заңнама нормаларына өзгертілді. Дегенмен, олардың көпшілігі бұрынғысынша «логикалық жалғастыру» және құқықтық тегжейлі ақпаратқа, нақты анықталған құқықтық саясатқа және оларды іске асыруға мұқтаж.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сәрсенбаев Т. Қоғамның саяси жүйесі./Саясаттануға кіріспе (бірінші бөлім). Алматы, 1994.(кітап)
2. Хангелдин С. Біз айтсақ, жанашырлықпен айтамыз. // Түркістан. – 2004.- №50 (544). 4 б.
3. Айтхожин К. Конституция бекіткен мемлекеттік биліктің біртұтастығы// Заң газеті, 2002, №4, 4 бет. (газет мақалалары)

4. Исакова Қ. Место и роль политических партий Казахстана в политической системе// Тіл газеті., 2004, №2, С.3. (газет мақалалары)
5. Қанағатова Қ. Қазақстандағы құқықтық саясаттың көкжиегі // Заң журналы, 2003, №4, 186-б.. (журнал мақалалары)
6. Жоламан К.Д. Заңның үстемдігі - құқық жүйесін құрудың негізгі қағидасы// Право и государство, 2001, №4, 42 б. (журнал мақалалары)
7. Бижанов А.Х. Республика Казахстан: демократическая модернизация общества переходного периода. – Алматы: Онер, 1997. - 255с. (кітап)
8. Кадыржанов Р. // Консолидация политической системы Казахстана: проблемы и перспективы. - Алматы: Институт философии и политологии МОН РК Институт философии и политологии МОН РК, 1999. - 166 с. (кітап)
9. Нысанбаев А. Эволюция политической системы Казахстана: в 2 т./ А. Нысанбаев М. Машан, Ж. Мурзалин, А. Тулегулов. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2001. – Т. 2. – 544 с.(кітап)
10. Антонова И.М. Общественные движения и проблемы власти//Социально политические науки. – М., 1999. – № 4. – С. 7–19. (кітап)
11. Булуктаев Ю.А. Дьяченко С.А., Карамзина Л.И. Политические партии Казахстана: справочник. – Алматы, 1998. – С. 57–59. (кітап)
12. Заславский С.Е. Основы теории политических партий. – М., 2007. – С. 339. (кітап)
13. Топорина Т.В. Партии и партийные системы. – Астана, 2001. – 289 с. (кітап)
14. Сакиева С. О политических партиях. // Фемида № 2, 1997 г. (кітап)
15. Кашепов В.П. Институт судебной защиты прав и свобод граждан и средства её реализации / Государство и право. 2005. №2. С. 66-67. (кітап)

ҒТАМР 10.07.01

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Е.И. ИСИБАЕВА

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудің қазіргі мәселелері баяндалған. Қазіргі уақытта қолданыстағы заңнаманы қайта құру процестерін теориялық тұрғыдан бағалау және қамтамасыз етуге және қазіргі Қазақстан мемлекетінің дамуына әсер ететін заң жүйесінің